

CUMHURİYETTE HUKUK İNKILÂBİ

Prof. Yusuf Ziya Özer

Eskişehir Sayıları ve T. T. K. Üyesi

Büyük Atatürk; padişahlar hâkimiyeti yerine milletin hâkimiyetini ikame eden Cümhuriyeti tesis etmekle memleketimizi yüksek siyasi hürriyete kavuşturmak ve sarsılmaz bir devlet kudreti fikrine müstenit bir icra ve idare teşkilâtı kurmakla kalmamış; Türk içtimai hayatında büyük bir inkılâp teşkil eden bir kanunu medenî ile de teçhiz etmiştir. Cümhuriyetin on beşinci yıl dönümünü tes'it ederken bu büyük inkılâbı da şükran ile yad etmek bir vazifedir. Ancak bu medenî kanunun ehemmiyetini ve içtimai hayatımızdaki tesir ve şumulünü anlatmak için tanzimata kadar gözlerimizi çevirmek ve tanzimatı vücade getiren tarihî hadiseleri gözden geçirmek lâzımdır.

Balkan muharebesi felâketinden sonra tanzimatı doğuran tarihî hadiseleri pek te yakından tetkik etmemiş olan bir kısım muharir ve mütefekkirler Türk milletinin felâket ve izmihlâlinin en büyük âmili tanzimat olduğu iddiasına kadar varmışlar ve bu felâketlerden tanzimatı yapanları mesul tutmuşlardır. Halbuki tanzimat tarihin ve o zamanki siyasi inkılâbın tabii bir neticesi idi. Yalnız tanzimatın âmilleri bunu yaparken gelecek nesillerin bu kadar cansız ve hareketsiz kalacağını ve gelecek hükûmetlerin ve hükümdarların memleket idaresinde bu kadar kayıtsız ve ehliyetsiz olacağını tahmin edememişlerdir.

Tanzimat, devlet işlerinin daha iyi idare edilebilmesi, milletin daha çok yükselmesi için devletin ve hükûmetin memlekete verdiği bir teşkilât değildi. Bilâkis üç taraflı bir uyuşma idi ki, bunda her taraf istikbal için kendi maksat ve gayesine erişmekte bir vasıta buluyor idi. Bu taraflardan biri büyük devletler, diğeri Osmanlı hanedanı ve onun bayrağı altındaki Türkler, üçüncüsü de Türkiyede oturan hıristiyan milletler idi. Zâhirde hıristiyanlar işe karışmış görünmüyorlar, tanzimatın tertip ve müzakeresinde hiç

ses çıkarmıyorlar, hattâ Gülhane Hattının neşir ve ilânından memnuniyetsizlik gösteriyorlardı. Sebebi onların namına ve menfaatine büyük devletlerin çalıştığını bilmeleri ve o zamana kadar teessüs eden sistemi kendi gayelerine erişmek için daha müessir addetmeleri ve nihayet tanzimatın neticesinde yeni bir sistem tutulması yeni bir yola gidilmesi icap etmesi idi. Böyle bir uyuşmaya neden lüzum görülmüştü?

Büyük padişahlar ve büyük istilâlar devri geçtikten sonra Osmanlı padişahları, hiçbir zaman millet için kendiliklerinden bir hak kabul etmek ve devlet idaresi için esaslı ve medenî bir teşkilât yapmak temayülünde bulunmamışlardır. Onlar yalnız kuvvete boyun eğer ve kendilerini kuvvetli hissettikleri zaman hükümlanlık kudretini suiistimal etmekte maddî olmasa bile ahlâkî ve manevî olsun hiçbir mania tanımazlardı.

Fakat Osmanlı padişahları 1535-1640 ahtnamesile Kudüsteki katolik papasları ve onların elindeki mukaddes makamat üzerine Fransanın bir nevi himaye hakkını tanımışlar ve Küçük Kaynarca muahedesile de ortodoks kilisesi ve bu kiliseye mensup olanların himayesi hakkını Rusya için kabule mecbur olmuşlardı. Vakıa devletin kuvvetli zamanlarında Fransanın ihraz ettiği hak hissolunmaz bir şekilde geçmiş ise de Küçük Kaynarca muahedesinden sonra pek ziyade zaaf ve inhitata düşen devlet buiki muahedenin kendisine yüklediği mezellet altında hergün bir suretle ezilmeğe mahkûm kalmış idi.

On sekizinci asrın sonlarile on dokuzuncu asrın ilk yarısında Rusya ile yapılan her muharebe cehalet ve idaresizlik yüzünden mağlûbiyetle neticeleniyor ve her sulh muahedesi yeni bir harbin tohumunu taşıyordu. İş o hale gelmiş idi ki, Rusya Osmanlı İmparatorluğunun kader ve talii üzerinde mutlak bir hâkimiyet ihraz etmeğe başlamış ve Fransa bilhassa Suriyede katolikliğin ve katolik mezhebine salık olan cemaatler ve fertlerin hâmisî olmuş idi. Herhangi bir sebeple devlet nüfuzundan kaçınmak istiyen bir şahıs hattâ bir mücrim, bir cani falan veya filân devletin himayesine girebiliyor ve devlet otoritesi bunlara karşı harekettten âciz kalıyordu. bir kere mahmiyeti ihraz ettikten sonra kapitülasyonların ecnebi tebeasına bahşettiği hukuk ve imtiyazattan bunlar da tamamile istifade edebiliyordu.

Rusya Hünkâr İskeleyi muahedesile Osmanlı padişahlığı üzerinde ihraz ettiği vesayeti İngilterenin uyanık ve basiretli siyaseti

önünde kaybetti ve on iki sene sonra Kudüsteki Kamame kilisesinde Fransanın katoliklere teslimini istediği bazı mahalleri vesile ederek ortodoks âleminin hâmi hukuku sıfatile bu yerlerin ortodokslara teslimini iddiaya kalkıştı. Papaslar vasıtasile İmparatorluğu elde eden ve yine o vasıta ile mevkiinde tutunan Üçüncü Napolyon bu meselede müsamahakâr olamazdı. Ortodoksluğun hâmi sıfatını takınan Rusya İmparatoru da bu vesile ile Osmanlı padişahlığının baht ve taliine hâkim olmak fırsatını kaçırmak istemiyordu. Devlet çekiçle örs arasında kalmış, şaşırılmış idi. Hangisinin arzusunu yerine getirmeli? Fransayı reddetmek Akdenizde Fransız donanmasının taarruz hareketini intaç edebilirdi. Hattâ Fransa sefiri Boğazların abluka edileceğinden bile bahsediyordu. Rusya ise Osmanlı mülkünü istilâ için Besarabyada askerî tahşidat yapıyordu. O zamanın siyasî muharreratı arasında İstanbuldaki İngiliz sefaretinin İngiltere Hariciye Nezaretine 20 Teşrisani 1852tarihyle yazdığı tahriratta vaziyet şöyle izah edilmektedir.

«Müslüman bir devlet olan Babîâli, zâhiren hıristiyanlık akidesinin dinî hissiyatile tahrik edilmiş ve hakikatte ise Rusya ile Fransa arasında ve birbirinin zararına olarak Babîâlinin havzai hükûmetinde siyasî nüfuz nizaından ibaret bulunmuş olan bir ihtilâfa hükmetmeğe davet olunmaktadır.

Sultan gûya hakem olacak ve ihtilâfa karar verecektir. Lâkin ona hakemlik, hürriyet ve istiklâli verilecek yerde padişah tebasının önünde tazyık ve tehditlerle tezlil olunmakta ve birbirine uymaz ve haysiyet ve şerefe yakışmaz kararlar ittihazına ve sonunda da kendisini bu karara sevkedenler tarafından ihanetle itham olunmak mevkiinde bulunmağa icbar edilmektedir [1].»

Rusya o sıralarda hakikaten ya Osmanlı padişahlığını vesayeti altına almak veya hayatına hatime vermek arzusunda idi. İngiltereye yaptığı tekliflerin reddedilmesi üzerine bu meseleyi bizzat filen halletmeğe kalkışmış ve Kudüs meselesi müzakeresinin uzaması üzerine memleketeyn emaretini yani Eflak - Buğdanı istilâ bile etmiş idi. Rusya "Hasta Adamı," yatağında boğmak istiyordu. İngiltere ve Fransa bundan tedehhüş ettiler.

Bütün korku ve endişe Rusyanın Osmanlı İmparatorluğu meselesini yalnız kendi başına halletmeğe kalkışmasında idi. Lord Klerandonun o zamanki siyasî muharreratı bunu açıktan gösterdiği gibi Fransa Hariciye Nezareti de Petersburg'taki Elçisi vasıtasile

[1] B. Testa - Traités de la Porte Ottomane, c. 3. s 252.

Rusya Hariciye nezaretinden şu suali soruyordu : «Otuz seneden beri Avrupada bir usul teessüs etmiştir ki Avrupa mesaili siyasiyesine taallük eden her şey beş devlet arasında müzakere ile kararlaşır. Şimdi Rusya bu usulden inhiraf ederek yalnız başına mı hareket etmek istiyor?» O zamanki diplomasinin bütün gayesi Osmanlı İmparatorluğu meselesinin hallinde Rusyayı tek başına ve mutlâk surette hâkim bırakmamaktır.

Hakikati halde o zamanki Osmanlı İmparatorluğu o kadar geniş, o kadar muazzam bir parçadır ve taksimi o zamanın vesait ve menabiine göre o kadar güç bir iştir ki, devletler arasında şöyle böyle bir taksim projesi henüz vücut bulmamıştır ve Karadenizin her iki cihetinden Rusya arazisinin bu İmparatorluk arazisine ittisali Rumeli ve Anadolu gibi büyük kıtaların münhasıran Rusya tarafından işgalini zarurî kılıyor ve Boğazlar muhakkak Rusya eline geçmek lâzım geliyordu. Yalnız Rumelinin garbinde ve Adriyatik sahillerinde Avusturya bazı eyaletleri alabilirdi. Rusyaya düşecek olan bu hudutsuz hisseye mukabil İngiltere ve Fransanın eline ne geçecekti? Vakiya Fransa Tunus ve Suriyeyi, İngiltere Mısırı işgal edebilirdi. Lâkin bu kadar büyük bir sahanın Ruslar tarafından istilâsına ve Akdeniz sahillerile bütün Karadeniz sahillerinin ve Boğazların Ruslar eline geçmesine karşı bu paylar ne ifade edebilirdi? Ruslar boğazlara yerleştikten ve zaten kendi mevlûdu olan Yunan adalarında ve Ege denizinde eşsiz üssübahariler elde ettikten sonra İngiltere ve Fransanın Akdenizdeki menfaatleri ne olurdu? Bundan dolayı İngiltere ve Fransa Osmanlı İmparatorluğunun beka ve muhafazası için Rusyaya ilânı harbe karar verdiler. Çünkü Rusyanın âmâl ve menviyatına set çekecek surette bu İmparatorluğun yerine ikame edecek bir kuvvet bulamıyorlardı ve İmparatorluğun bakasını Avrupa muvazenesinin esaslarından biri addettiler. Lâkin ileride hâl ve maslahat icap ettirirse bunun yerine ikame edecek kuvvetler tedarikini de düşünmüyor değillerdi.

Her şeyden evvel bunlar Osmanlı hıristiyanlarının tekâmül ve inkişafı için kendilerine serbesti vermek, bu hıristiyanların hukukî mevkilerini ıslâh etmek yollarını düşündüler. Bundan maksatları bu hıristiyanların Rusyaya muhtaç olmaksızın garp devletleri sayesinde hukuka nail olduklarını anlıyarak Rusyaya minnet ve şükran hislerini ve manevî bağlılıklarını bertaraf etmek ve sonra da bu tekâmülün ileride göstereceği inkişafa göre hareket eylemek ve nihayet Rusyanın ikide bir hıristiyanlara karşı haksızlık

ve zulüm yapıldığı iddiasile Osmanlı İmparatorluğu umuruna müdahalesinin önünü almak idi.

Bu sebeplerle garp devletleri mütemadiyen hıristiyanların ıslahı hali yolunda Babıâliyi tazyik edip duruyorlardı. İngilterenin İstanbul elçisi Lort Stratford'un Büyük Britanya hariciye nezaretine yazdığı bir tahriratta :

«Ecnebilerin muhakemesinde hıristiyanların dahi şahit olarak istimai hakkındaki fermanın yalnız ecnebler için değil, bütün hıristiyanlara teşmili hakkında yeni bir ferman istihsal etmiş olduğu» sevinçle ve memnuniyetle haber verilmektedir. Bu tahrirattan hıristiyanların halini ıslah için bir İngiliz sefirinin ne gayretle çalıştığı anlaşılır.

Rusyanın Memleketeyni yani Eflak ve Buğdan eyaletlerini istilâ etmesi üzerine artık Osmanlı ve Rus İmparatorlukları arasında harp vukuunun önü alınamaz bir hale geldiğini gören ve böyle bir harpte Osmanlı ordularının tamamen ezileceğine ve bütün dünya için ve bilhassa kendileri için büyük bir felâket vukubulacağına kani olan İngiltere ve Fransa Osmanlı padişahlığının beka ve muhafazası namına ileride halin icabına göre müsellehan işe müdahale etmek üzere ittifak ettiler. Fakat bu ittifak içinde bile Osmanlı hıristiyanlarının ıslahı hali düşünülüyor ve bunun için Babıâliye ve padişaha telkinler yapılıyordu. Lord Klerandon vaziyetin vehamet peyda etmesine binaen İstanbulla ikinci defa elçi olarak gönderdiği Lord Stratforda verdiği 23 Şubat 1853 tarihli talimatta şu fıkralar var idi:

«Zatı âlileri tam bir vuzuh ve basiretle zati şevketsimati padişahiye bugün Osmanlı İmparatorluğunun son derece tehlikeli bir vaziyette olmasından dolayı kiraliyet hükûmetinin endişelerinin sebeplerini izah ediniz. Babıâlinin önünü alamadığı veya almak istemediği ecnebi milletlerin yığılmış şikâyetleri ve bizzat kendi işlerinin fena idaresi ve Türkiyede icra kuvvetinin mütemadiyen duçarı zaaf olması Babıâlinin müttefiklerini yeni ve korkunç bir ton almağa sevketmiştir ki böyle giderse Babıâlinin hıristiyan tebaasının umumî bir isyanını intaç edebilir. Bu da İmparatorluğun istiklâl ve tamamiyeti için öldürücü bir darbe olabilir. Bazı büyük devletlerce muhtemel ve hattâ muhakkak görülen ve kiraliyet hükûmetini derin surette teessüre düşürecek olan bu felâketi şimdiden Babıâliye bildirmeği hükûmeti kiralıye bir vazife telâkki etmektedir. Binaenaleyh bu müşkilât içinde yapılabilecek ıslahat ve tadilâtı kendisine bildiriniz.....

..... bu yolda sebat ettikçe (Osmanlı İmparatorluğu) Britanya milletinin teveccühünü kaybedeceğini ve tehdit etmekte olan muhakkak ve kat'i tehlikeye karşı kendisini himaye hususunda kırallık hükümetini imkânsızlık önünde bulunduracağını ve hıristiyanların metalibatını ihmal etmekle basiretsiz siyasetin ve fena ve kayıtsız idarenin tabii neticelerine kendilerini maruz kılacağını padişahın ve nazırlarından saklamayınız [1].»

Nihayet düveli müttefika Osmanlı padişahiyle birlikte harbe girişti. Birçok kanlar döküldü. Sivastopolun sukutu uzadı. Viyanada bir mukaddemei sulhiye müzakeresine girişildi. Bu müzakerede Babıâlinin dostu ve müttefiki olan devletlerin hıristiyanların mezhebi imtiyazları Avrupa büyük devletlerinin himayesi altında bulunacağına dair sulh muahedesine bir fıkra ilâve etmek istedikleri anlaşıldı. İşte o vakit Babıâliyi tam bir yeis ve hayret istilâ etti. Bunca emeklerin ve gayretlerin bu kadar mal ve can telefâtının neticesi bu mu olacaktı? Osmanlı devletinin baht ve taliî üzerine Rusya İmparatorluğunun tek hâkimiyeti yerine Avuranın beş büyük devletinin hâkimiyeti mi ikame edilecekti? Rusyanın elinden koparılmak istenen bu kudret muhtelif emeller takip edecek ve hergün bir suretle Babıâlinin harekâtına müdahale vesilesi bulacak olun muhtelif devletlere mi tevdi edilecekti? Bu yeis ile Âli paşanın Lort Klerandona verdiği 13 Mayıs 1855 (25 Şubat 1271) tarihli muhtıra pek ziyade şayanı dikkattir. Bu muhtırada vaziyeti hazıradan acı acı şikâyet edildikten ve imtiyazatı mezhebiyenin bir tarihçesi yapıldıktan sonra şöyle denilmektedir [2] :

«Muahedeye böyle sarîh bir teminat vaz'ı hususunda ısrar etmek kendiliğinden şu neticeleri doğurur :

1 — Saltanatı seniyenin haysiyet ve şerefının ihlâli. Çünkü bu hal bütün beyanatta gizli bir fikir, bütün teminatta açık yüreklilik ve hüsnüniyet noksanı ve tebeasının her vasıta ile saadetini temin için her hükümetin başlıca esası olan idarî prensipleri Babıâlinin tanımayacağı manasını tazammun eder.

2 — Babıâlinin hukuku hükümrânisinin ihlâli. Zira ecnebilerin müdahale tarikiyle irade ve teşebbüsünün bu nüfuzu hükümrâniyi istimale teşriki mahiyetinde olacaktır.

3 — İdarî makamların harekât ve muamelâtının felce uğratılması. Zira Osmanlı imparatorluğunun ahalişi nazarında hıristiyan-

[1] Traités de la Porte Ottomane c. 3. s. 242.

[2] Traités de la Porte Ottomane c. 5. s. 156.

ların imtiyazlarının muhafazası ve onlara riayet olunması Babiâlinin hüsnüniyetine değil, ecnebi devletlerin tesir ve nüfuzuna merbut olduğunu gösterecek ve bütün idari makamlardan sadır olacak emirlerin vahdet ve kuvveti için elzem olan faikiyet ve tamamîyet derin ve tehlikeli surette haleldar edilmiş bulunacaktır.

4 — Nihayet Babiâlinin dost ve müttefiki olan devletler zikredilen teminatı herhangi bir muahedeye geçirmekte ısrar ederlerse, herhalde kendi kendilerini tekzip etmiş olacaklardır. Filvaki herkes bilir ki Prens Mençikofun haiz olduğu memuriyet Osmanlı İmparatorluğu hıristiyanlarının imtiyazlarının himayesi hususunda Rusya İmparatorunun müşareket hakkını cebren tanıtmaktan ibaret idi. Ve bütün devlet adamları anlamışlardır ki zâhiren Osmanlı İmparatorluğu Ortodoks hıristiyanlarının menfaati namına Rusya, Osmanlı padişahının nüfuzu hükümrânisini kendi menfaatına parçalamak fikrini takip ediyordu. Öyle bir parçalayış ki, hükümrânlığın beka ve mevcudiyetini herhangi bir arazi parçasının ziyandan ziyade ihlâl ediyordu. Zira tahrip ve ifsat tohumlarını hâkimiyetin tam kalbine ekiyordu. Babiâli bu haksız müddeiyatı bütün avrupanın tasvibile reddetti.

Şimdi Babiâlinin dostu ve müttefiki olan devletler Zatı şevket-simatı padişahiyi hukuku hükümrânisinin bu müdafaai meşruasında tasvip ettikten ve onun davası için silâha sarılarak ve Avrupa muvazenesi için daima elzem olduğu beyan edilen bir İmparatorluğun manevî ve maddî tamamîyetini takviye etmek üzere onun askerleri yanında şan ve şerefle harp ederek ölmek için asker sevk ettikten sonra, bu aynı devletlerin Rusya elinde tehlikeli gördükleri böyle bir imtiyazı dostluk namına Babiâliden diğer ecnebi devletler namına talep eylemeleri gayrı tabii değil midir?

Adalet, mantık ve basiret böyle tehlikeli bir talebin Avrupa hukuku umumiyesine girmesini uzaklaştırmak için birleşmektedir. Babiâlinin dostu ve müttefiki olan devletler siyasetlerinin ve silâhlarının iştirakile Osmanlı İmparatorluğunun takviyesine çalıştıktan sonra neticesi onların bütün beyanatına ve meramlarına muhalif düşecek olan siyasi ve manevî bir sarsıntıya uğratmak istemeyecekleri ümit olunur.»

Bu muhtıradan bir az hacaleti vicdan hissedenden müttefik devletler hıristiyanların hukukunu temin edecek surette padişahın kendiliğinden bir ferman neşretmesi ve bu fermanın yalnız muahdede devletlere tebliğ edildiğinin zikr ve hikâye olunması fikrini ortaya sürdüler ve Babiâli de buna muvafakat etti. Nihayet

1856 sulh muahedesi akdolundu. Bu muahedede padişahın kendi arzuyu hükümlerininle tebaasının hukukunu temin emrinde bahşettiği fermana devletlerin ıtıla hasıl ettikleri ve bu tebliğin yüksek kıymeti devletler tarafından takdir olunduğu ve mahaza bu keyfiyet devletlerin gerek müştereken gerek münferiden zatı şahanesinin tebaasıyla münasebetine ve İmparatorluğun dahili umuruna müdahale hakkı vermeyeceği kayıtları ilâve edildi. Hakikatı halde padişahın kendiliğinden tebaasına bahşettiği bir fermanın muahedede zikredilmesi muahedeyi akdeden devletlere hakkı müdahale denilme bile bir hakkı nezaret bahşetmek manasında idi.

İşte 18 Şubat 1856 fermanı bu suretle ve devletlerin ısrarı altında neşredildi.

Bununla her üç taraf kendi gayelerini takip ediyorlardı. Devletler Osmanlı hıristiyanlarının hukukî masuniyetlerini ve içtimai tekâmül ve inkişaflarını temin etmişlerdi. Hıristiyanlar mezhebi, millî ve kazai imtiyazlarla devlet içinde ikinci bir devlet şeklinde ürgülenmek hakkını kazanmışlar idi. Babîali ise hıristiyanlara hukuk müsavâtı vermek ve onları devlet idaresine ve umumî hizmetlere teşrik eylemek suretiyle Türkleştirmek ve Türk ekseriyeti içinde massetmek gayesini takip ediyordu. Bunda gayesine erişemiyen yalnız Babîali olmuştur. Çünkü milliyet duygusunu idrak etmiş olan hıristiyan kavimler umulmadık bir suretle tekâmül ve inkişaf ettiler ve çarçabuk Türkler üzerinde iktisadi ve içtimai bir hâkimiyet kurmağa muvaffak oldular. Türklerde ise milliyet duygusu devlet duygusile iştirak etmiş ve devlet ise hergün hâdis olan bin türlü gailelerle uğraşmaktan milleti unutmuş olduğundan Türk milleti zâhiri bir hükümlerlik perdesi altında mütemadiyen makhur ve zebun bir hale düşmüştür.

*
* *

Paris muahedesini imza ile İstanbul'a avdet eden Sadrazam Âli Paşa 1856 fermanının vadettiği ıslahatı yapmak, bu ıslahatın icap ettirdiği kanunları tanzim ve tatbik etmek istedi. Bu noktada Babîali yine örs ile çekiç arasında idi. Bir kere Avrupa devletlerine karşı kat'i vaatler ve teahhütler alınmış idi. Bunların ifası zarurî idi. Diğer taraftan hıristiyan tebaayı müsavâtı hukuk esasına müstenit kanunlarla tatmin etmek; memnuniyetsizliklerin ve isyanların önüne geçmek lâzımdı. Halbuk başta softalar olduğu halde müslüman unsurlar her ıslahat hareketini şeriata muhalefetle tavsif ediyor, her yapılan şeye küfür nazarile bakıyordu. Padişah ise

halifelik sıfatının icabatını elden bırakmamak, islâmiyetin ve şeriatin hâmilîği rolünde devam etmek istiyordu. Bu vaziyette her tarafı memnun edecek bir sureti hal bulmak nasıl kabil olacaktı. Babîâli o hal suretini buldu, fakat kimseyi de memnun edemedi. Çünkü bulunan hal sureti hiçbir tarafın maksadına tevafuk etmiyor, yalnız zevahiri kurtarıyordu. Babîâli ıslahat yolunda bir adım atıyor gibi görünüyor, fakat attığı adımı hemen geri çekiyordu. Hiçbir vakit kat'i ve azimli bir irade ile ıslahat adımını atamamış idi. Meselâ ceza hukukunun asri prensiplerine müstenit olan Fransız ceza kanununu tercüme ettirerek Osmanlı ceza kanunu olmak üzere kabul ve neşrediyor, fakat aynı zamanda bu kanunun kısas ve diyet gibi şeran hukuku şahsiyeden olan şeyleri ihlâl etmiyeceğini ilân ederek en yeni prensiplerle en iptidai telâkkileri birlikte yürütmek istiyordu. Maksat bir tarafa mütemeddim milletler kanununun alındığını göstermek, diğer tarafa da ahkâmı şeriyenin mahfuz olduğunu ve bu kanunun neşriyle şeriaten inhiraf edilmemiş bulunduğunu anlatmak idi. Bu iki taraflı politika ıslahatı yarım, semeresiz ve faydasız kılıyordu.

Bununla beraber bazı mühim işler yapıldığını da itiraf ve teslim etmelidir. Eyalet teşkilâtı kaldırılarak yerine vilâyet teşkilâtı ikame edildi. Ve idareye oldukça bir intizam verildi. Şûrayı devlet tesis edilerek idarî teaddiyata karşı bir teminat ve kavaninin tanziminde bir heyeti müşavire vücade getirildi. Divanı ahkâmı adliye namile bir teşkilâtı adliye yapıldı. Ve Fransız usulü muhakemesinden muktebes bazı usul prensipleri kabul edildi. Berri ve bahri ticaret kanunları tercüme ve neşrolundu. Fakat divanı ahkâmı adliyeyi tesis ederken kaza hakkı müstakil mahkemelere tevdi edilecek yerde valilerin, mutasarrıfların riyaseti altındaki meclislere tevdi olundu. Ticaret kanunlarını neşretmek kâfi değildi. Onlara temel teşkil edecek olan medenî kanunun da birlikte neşri lâzım gelirdi. Çünkü ticaretin esası olan ukut ve vecaibin ahkâmı, medenî kanunda idi. Bu yapılmadıkça ticaret kanunları tam birşey ifade edemezdi.

İş buraya gelince mesele bütün bütün çatallaştı. Âli Paşa diğer kanunlar gibi bunu da Fransız kanunu medenisinin aynen ve belki de biraz tadilen kabulü suretile halletmek istiyordu. Yazık ki bu azmin önüne de yine softalar çıktı. Cevdet Paşa bu gürhün başında idi.

Cevdet paşa o zamanın büyük âlimlerinden ve büyük fakihlerinden idi. Âli paşa nezdinde de çok hürmet ve itibara mazhar

idi. Bu zat İslâm fıkıhından iktibas edilecek bir kanunu medeninin Fransız kanunu medenisine kat kat müreccah olduğunu ve kendisine müsaade olunup ta zamanın maruf fakihlerinden mürekkep bir komisyon teşkil edilir ise bu muazzam işi başarabileceğini söyledi. Teessüf olunur ki, Âli paşa hukukçu bir adam değildi. Fıkıhın ahkâmı ile Avrupa hukuku medeniyesi arasındaki prensip farklarını idrak edecek ve Cevdet paşanın dalâlet içinde hayal peşinde koştuğunu anlıyacak mevkiye değildi. Bunu zaten Cevdet paşa da anlamamış ve içinde yaşadığı fıkıh ilmini hukuku medeniyenin en yüksek bir eseri zannetmekte bulunmuş idi. Hiç şüphe etmem ki Cevdet paşa Fransız kanunu medenisini okumuş, tetkik etmiş derinliklerine nüfuz eylemiş bir adam olsa idi bu iddia ile meydana çıkıp ta Âli paşayı tuttuğu yoldan şaşırtmaz, inhıraf ettirmez idi. Cevdet paşanın telkinatına itimat eden Âli paşa, Cevdet paşanın riyaseti altında bir komisyon teşkil etti. Bu komisyon Türk kanunu medenisini mecellei ahkâmı adliye namı altında tedvine başladı.

Hukuk ilmimize en büyük darbeyi vuran ve Türkiyede bu ilmin bir asra yakın geri kalmasına sebep olan bu hâdisedir.!

O vakte kadar devletin müdevven bir kanunu medenisi yok idi. Şer'i mahkemeler fıkıhın ahkâmına göre hükümler verirler idi. Fakihler ise birçok meselelerde ihtilâf halinde bulduklarından hâkimler bunlardan kâh birinin kâh ötekinin reyini tercih ederek davaları hallederlerdi. Binaenaleyh hükümlerinde ıtırat yok idi. Halk hâkimlerin bu yoldaki hükümlerinden son derece bezgin idi. Ortada bir kanun olmayınca halkın hukukunu temin için ıslahat yapmak ciddi surette arzu edildiği vakit ihtiyaç görülen bir kanunu alarak boşluğu doldurmak nisbeten kolaydır. Fakat «Mecellei ahkâmı adliye» tanzim edilip te kanun şeklinde çıktuktan sonra artık fıkıh hükümleri kanun tarzında teessüs etti, yerleşti. Bunu kaldırıp yerine Avrupalı bir kanun ikame etmek açıktan şeriatı muhalefet manasına alındı, ve bir daha bunun yerine asrî ve medenî bir kanun ikamesi teşebbüsüne kimse girişmeğe cüret edemedi.

* * *

On beş sene kadar devam eden mesaiden sonra mecelle ikmal edilmiş idi. Fakat bu hiçbir vakit bir kanunu medenî olmak vasfını haiz olamazdı. Bir kere aile hukuku, veraset hükümleri, vesayet, velâyet hükümleri ve sair birçok işler tedvin edilemeyerek yine

fakihlerin muhtelif fikir ve nazarlarını havi olan kitaplara terk edilmiş, yine şer'î mahkemelerin ittatsız hükümlerine bırakılmış idi. Mecellede yalnız fıkıhın muamelâtı adıyla kısmı tedvin edilmiş oluyordu. Bakılsa bin sekiz yüz elli maddelik büyük bir kanun vücuda getirilmiş idi, fakat yakından tetkik edilince hakikatte bu kanunun muamelâta taallük eden maddeleri ancak yedi sekiz yüz maddeyi mütecaviz değildi. O da esaslardan ziyade furuata dahil idi.

Zira başta zevabıtı umumiye namı altında tertip edilen yüz madde bir hükme esas olmamak kaydile tertip edildiğinden tatbikat sahasından hariç, mücerret ve akli kaidelerden ibaret idi ki bunun kanun ile alâkası yoktur. Beş altı yüz maddesi ise beyyinata ve hâkime mütaallik hükümler idi ki bu da kanunu medeniye alâkadar edemezdi. Bunlar doğrudan doğruya usulü muhakeme meseleleri idi. Görünüyor ki Mecelleyi tanzim edenler esas hükümlerle usulü muhakeme hükümlerini tefrik edememişler; nefsi hak ile hakkın temini kaidelerini birbirine karıştırmışlardı.

Nihayet bütün ukut üzerine hâkim olmak lâzım gelen umumî kaideler ve umumî hükümler koyamıyarak her akitte sıhhat ve nüfuz'un şartlarını tekrar edip durmuşlar ve böylece lüzumsuz ve mahalsiz tekrarlarla madde çoğaltmışlardı. Bunlar Mecelleden tecrit ve tenkih edildiği vakit kanunun ne kadar fakir ve zayıf olduğu görülürdü.

Halbuki bir kanunu medenide her şeyden evvel her nevi akitler ve muameleler için kabili tatbik olan umumî hükümler vazedilmek ve sonra akitlerden her birinin tabiat ve mahiyetine göre bu umumî hükümlerden başka tatbik olunacak hususî hükümler var ise onlar tertip edilmek lâzım gelir. Mecelle müellifleri hukuk ilmine böyle vâsi ve şumullü bir nazar atfedecek mevkiye olmadıklarından fıkıh kitaplarında ne görüyorlarsa onu bir kanun maddesi halinde tertip ediyorlardı. Böylece Mecelle perişan hal, fakir ve zayıf, hukuk ilminden ve hukuk tekniğinden uzak bir kanun olmaktan başka bir şey olmadı.

Ya ahkâma ne diyelim? Vüsat itibarile bu kadar fakir ve zayıf olan kanun hüküm itibarile daha elim bir vaziyette idi. Fıkıhın esası 1300 sene evvelki Arap bedavet hayatının örf ve teamüllerinden ibaret idi. Bunu sonradan müctehitler zamanın terakkilerine ve icaplarına göre genişletmişler, akıl ve mantığı rehber ittihaz ederek yeni vakıalar ve hâdiseler için zamana göre ahkâm tertip etmişlerdi. Fakat sonradan içtihat kapısının

kaplanması yüzünden bu terakki durmuştu. Halbuki zaman durmuyordu. Mütemediyen ilerliyor, beşeriyeti kendi icaplarına doğru sürüp götürüyordu. Amma islâm fıkıhı zamanın ilerlemesini, cemiyetlerin terakkilerini ve yeni yeni ihtiyaçlar önünde bulunduğunu tanımıyor, o yine bin sene evvelki fikirler ve ihtiyaçlar üzerine kurulmuş hükümlerle cemiyete nizam vermek istiyordu. Bunun yürümiyeceği muhakkak idi.

Nitekim bütün vecaibe müteallik hükümleri hemen de yalnız bey' kitabında toplamış olan mecelle «madumun bey'i batıldır» hükmünü vazetmekle işe başlıyordu Halbuki muamelât ve filiyat sahasında en mühim ve en büyük akitler madum üzerine yapılıyordu. İctimaî sahadaki realiteleri gözönüne alarak münazaaların önüne geçmek için ahkâm tertip etmek lâzımgelir iken, kanun bilâkis ictimaî realiteleri inkâr ediyor, halkın bütün muamelâtına butlan damgasını yapıstırıyordu. Böylece nizam önünü alması lâzımgelen kanun bilâkis niza ve ihtilâfı tahrik ve teşvik ediyordu.

Farzedelim ki filân ayın iptidasında teslim etmek üzere bin balye pamuk satan bir tacir teslim tarihlerinde piyasada pamuk fiatının yükseldiğini görünce sattığı malı teslim etmekten imtina edebilirdi. Bereket versin ki herkes ictimaî ihtiyaçları kanundan daha iyi takdir ediyordu. Ticari haysiyetini muhafaza etmek isteyenler kanunun bu hükmünden istifade etmeği düşünmüyordu; fakat piyasa fiatından faydalanmak isteyen bir takımları da kanunun bu hükmüne dayanarak malı teslim etmiyor ve iş mahkemelere düşünce bu madde ile akdin bütün vecaibinden kurtulabiliyordu. Halbuki bu malı satın alan tacir belki de daha büyük mikyasta başka birine ve hattâ Avrupaya satış yapmış ve muayyen olan günde teslim mecburiyetinde bulunmuş idi. Şimdi bu adamın ne kadar feci vaziyete düştüğünü bir kerre düşünmelidir. O biliyordu ki satın aldığı mal filân tarihte teslim olunacak. O da kendi müşterisine buna göre bir satış yapmıştı. Halbuki akdin hükmü satan tarafından ifa olunmuyor ve bu imtina kanun tarafından himaye olunuyor. Bu adam ne yapsın? Ya felâkete katlanıp müşterisine daha pahalı mal tedarik ederek teslim etmek veya edemezse tazminat vererek işin içinden çıkmak ve yahut o da bu maddenin himayesine sığınmak. Fakat satış Avrupaya vaki olmuş ise ne yapacak? Avrupada Osmanlı kanununun böyle bir hükmü muhtevi olduğunu kime anlatabilir. Böyle bir hükme orada çocuklar bile

gülerler. Binaenaleyh her cihetle iş felâkete müncer olmak neticesini hâsıl etmekte idi.

Mecellenin buna benzer daha ne kadar çarpık ahkâmı vardır ki burada zikir ve tadadı lüzumsuzdur. İçtimai şeniyetten bu kadar uzak kalan bir kanun ile insan cemiyetlerinin intizam ve itimat içinde idaresi kabil değildi ve olmadı. Mahkemelerin de cemiyet hayatının icaplarından tegafül ederek kanunun harfleri ve kelimeleriyle mukayyet kalışı nâsın birbirine itimadını selbetti ve herkes bu halden müşteki idi. Denilebilir ki kapitülâsyonların ısrar ile devamını intaç eden sebeplerden birisi de mecellenin bu nevi ahkâmıdır.

Fıkıhın tedvin edilmemiş ve tatbıkı mahkemei şeriyelere bırakılmış olan kısmına gelince, bu daha feci idi. Aile hukuku, nikâh ve talâk meseleleri sırf dini bir vaziyet muhafaza ettiğinden Osmanlı hıristiyanları tabiatıyla bu hukuktan uzaklaşıyorlardı. Onlar da kendi dinleri icabatını ifa için tabii olarak patrikhanelere müracaate mecbur kalıyorlardı. Bu suretle aile hukukuna hükmetmek hakkı patrikhanelerin eline geçmiş ve mezhebi imtiyaz namı altında devletin hakkı kazasına iştirak selâhiyetini elde etmişlerdi. Bu yüzden âdeta hükûmet içinde bir hükûmet teşekkül etmiş idi ki, her patrikhane kendi mezheptaşlarının ailesi üzerinde mutlak bir hâkimiyet ihraz eylemiş idi. Garibi şudur ki, bu hâkimiyeti de devletin teşkilâtı himaye mecburiyetinde idi. Onlardan sudur eden hüküm ve kararlara tarafeyn rıza ve muvafakat göstermezlerse devletin icra kuvveti bunu cebir yoluyla icra etmek mecburiyetinde idi.

Patrikhaneler bu aile hukukuna hâkimiyet selâhiyetinin tetümemesinden olarak nikâh esnasında kadına cihaz olarak verilen emlâk ve araziye de bu hakkı kazayı teşmil etmişler ve böylece devlet arazisine de hükmedebilmek kudretini almışlardı. Bütün bunların ne kadar feci neticeler doğuracağını tahmin etmek güç değildir. Bu kudret ve selâhiyetle cihazlanmış olan patrikhaneler hıristiyan ailelerini istediği gibi yoğurmak ve istediği yola sevk etmek iktidarını ihraz etmiş bulunuyordu. Patrikhanelerin en büyük imtiyazı olan bu hakkı kaza sırf umuma şamil bir kanunu medeni mevcut olmamasından neşet ediyordu.

Yine bu aile hukuku cümlesinden olarak patrikhanelerin elde ettiği, vasiyet kabul etmek, vasiyet tanzim ve tescil eylemek selâhiyeti hep bunun neticesi idi. Patrikhaneler bu selâhiyeti kilise lehine istedikleri gibi sui istimal edebiliyorlar ve hiç bir makam

bunu murakabe etmek kudretini kendinde bulamıyor idi. Zengin olarak ölen bir adamın yastığı altından mühim bir vasiyetname çıkıyor ve varislerin feryat ve şikâyetine kulak asan bulunmuyordu. İş şuraya varıyordu ki, devlet kendi tebeasını kendi mülkünde parazit olarak hâkim olan bir kuvvete karşı himaye edebilmeğe dahi muktedir olamıyor idi. Böyle bir devletin tebeası üzerinde hürmet ve itaat telkin edecek ne nüfuzu olabilirdi? Bunlar öyle siyasî mahzurlar idi ki, devletin tam istiklâlini ve hükümranlılık hakkını ortadan kaldırmış idi.

Müslüman olmıyan cemaatlar böyle olmakla beraber, fıkıh hiç olmazsa Osmanlı ve müslüman Türklerin aile hukukunu medenî bir cemiyete yakışacak tarzda tanzim etmiş mi idi? Nikâhın akdi gayet basit idi; bu belki tecviz olunabilir, fakat talâkın icrası daha çok basit idi. Erkeğin ağzından çıkan bir kelime kadının boş olması için kâfi idi. İçtimai hayatta kadının vazifesi ve mevkii anlaşılmamış ve kadına bir kıymet verilmemiş olan bedevî bir cemaatin örf ve taamülünü taşıyan bir hukuk ki, dünya hayatında ancak erkeğe ehemmiyet veriyordu. Ve kadınlı erkeğin hayat ortaklığında aranan gayenin ne olduğu anlaşılmaş değildi. Erkek bir kelime ile kadını kapı dışarı atabiliyordu. Hattâ erkeğin bu maksatla söylemediği ve bilmiyerek istemiyerek ağzından kaçırdığı bir sözle de kadın boşanmış oluyordu. Daha garibi bu hal üç defa vaki olur veya erkeğin ağzından bunu ifham eder bir söz çıkar da buna rağmen erkek karısını bırakmak istemezse ahlâki fazilete ve recülî hissiyata uymıyan garip bir muameleyi (hülle) ihtiyar ve irtikâp etmek zilletine kadar inmek lâzım geliyordu. Zavallı kadının işte bir rolü yok idi ve hiç alâkadar olmadığı bir kusur yüzünden ne zilletlere maruz olmak tehlikesinde idi. Nikâh ve talâkın basit ve her türlü formaliteden vüsuk ve sıhhat şekillerinden âri olması zengin ölümlere varis yapmak için yalan şahitler tedariki ile sahte nikâhlar ve yahut mirastan mahrum etmek için yine yalan şahitlerle sahte talâklar uydurmak gibi umumî ahlâki ifsat eden kapıların arkasına kadar açık bulunmasına ne dersiniz? Bir zaman olmuştu ki Süleymaniyede tiryaki çarşısı yalan şahitler pazarı halini almıştı. Orada her davacı matlubuna göre tezekiyeli yalan şahitleri bulur, pazarlık eder ve davasını ispat için bu hazır şahitleri ikame eyler idi.

Meşrutiyette bu hali ıslah etmenin zarureti görüldü, fakat çareyi yine fıkıh hükümleri içinde aramak mecburiyeti ile bula bula nikâh esnasında şart edildiği taktirde kadına da talâk hakkı

verilmek çaresini buldular. Bu deva hastalığı bir kat daha vahim hale getirmekten ibaret idi. Mevcut yaraları ondurmak için hiç bir çaeiy tazammun etmiyordu.

Miras meselesi daha garip bir manzara arz ediyordu. Söylediğimiz veçhile fıkıh hükümlerinin esası arabin örf ve teamülü olmasına ve araplar da ise kabile ve asabe hayatı cari bulunmasına binaen erkek cihetinden olan asabe yani kan hısımlığı kadın cihetinden olan rahim hısımlığına raciîd idi. Binaenaleyh ölen adamın kızıdan başka evlâdı olmadığı taktirde erkek cihetinden ne kadar uzak olursa olsun bir hısım gelip mirasa iştirak ederdi. Pek çok asırlardanberi kabile hayatından uzaklaşmış olan Osmanlı Türkleri için bu hal tahammül olunmaz bir şey idi. Meselâ Sivastan kalkıp bir adam İstanbula geliyor, iş buluyor, orada yerleşiyor, evleniyor, erkek evlâdı olmaksızın adamcağız vefat ediyor. Kızları babalarının varisi olacak yerde kızlar için mukadder bir hisse ayrıldıktan sonra adamcağızın bakiyei serveti hiç tanımadığı, yüzünü görmediği, hatır ve hayalinden geçirmedeği, sivaslı bir amcazadeye kalıyor. Bu adam Sivastan gelerek mirasa konuyor. Ölen adam bilmediği, tanımadığı bir amcazade için mi çalışmış, servet toplamış idi? Yoksa kızlarının istikbali ve saadeti için mi çalışmış idi? Bedavet hayatında gaye asabenin kuvvet ve refahını temin etmektir. Çünkü asabenin kuvveti çöl ortasında onların tecavüzden bir mertebe masun kalmalarının teminatıdır. Kadınlar ise bir kuvvet teşkil edemez ve âkile denilen asabe efradından birinin bir katil ika etmesi halinde maktul tarafına verilecek diyet bizzat kâtil veya kâtilin ailesi tarafından değil, asabe tarafından verilir. Şu halde kadınların hakkı mefruzu çıktıktan sonra mirasın bakiyesi de en yakın asabeye kalır. Bedavet hayatına göre bu hal anlaşılır bir şeydir. Ya Türk kavminde böyle bir örf ve âdet var mıdır? Türk kavmi çöl sekenesi midir? Türk milletinin efradı asabenin himayesi altında mı, yoksa devlet kanunlarının himayesi altında mı yaşıyor? O halde Türk millete yabancı olan ve ölen adamın maksadından bütün bütün hariç bulunan bu asabe hakkı Türk hukukunda nasıl yer tutabilir? Nasıl ölüye yabancı sayılabilecek bir adam gelip te müteveffanın kızlarını mevrus emvâlden dışarı atarak onun üzerine konabiliyor? Meşrutiyette bu açık haksızlığın da farkına varıldı. Fakat şeriate ef uzatılmak ittihamına uğranılmaması için yalnız gayri menkulât üzerinde halefiyet usulü kabul edildi, fakat menkulât ve sair emval ve servet üzerinde aynı hüküm bâki kaldı. Daima yarım tedbir, daima yarım adım!

Sözü kısa kesmek için diyebilirim ki fıkıhın gerek tedvin olunmuş ve gerek olunmamış bütün aksamı her biri bir suretle memleket içinde bir şuriş ve karışıklık kaynağı idi. Kendini bilen, hükümler hakkını tanıyan, tebeasının refah ve saadetini düşünen ve içtimai hayatta nizam ve ahenk tesisini arzu eden asri bir devletin musamaha edemeyeceği bir vaziyet var idi. Bu vaziyet Cümhuriyetin ilânına kadar devam etmiştir.

Bu hal ile beraber softa güruhile onların arkasından giden ve onların ağızını satan cahil halk şeriatin kalktığından ve memleketin mütemadiyen uğramakta olduğu felâketin ve sefaletin sebebi bu olduğundan şikâyet edip duruyordu. Bunlar o kadar derin cehl içinde bulunuyorlardı ki, şeriatin hangi noktası ihlâl edilmiş olduğunun farkında bile değillerdi. Meşrutiyette oldukça nafiz mebuslardan biri olan bir softa ile birgün bir mahfilde birleşmiş idik. Bu zat bazı mertebe belâgat ve sun'î bir otorite ile yine şeriatin muhafazai ahkâmı lüzumundan ve bunu ihlâl eden herşeye karşı durulacağından ve saireden bahsedip duruyordu. Kendisine dedim ki, şeriatin şimdiye kadar neresi ihlâl edilmiştir ki karşı duracaksınız. İslâm fıkıhı ibadetten başka iki nevi hukuku mevzu bahis eder. Biri hakkı cezadır ki, arabın binlerle sene evvelki kısas ve diyet teamülünü göstermekle beraber ceza tertip etmek hakkını ülülemre tevdi eder ve bu kudrete istinaden devlet ceza kanunu tertip etmiştir. Demek ki bu, şeriate muhalif bir vaziyet değildir. Diğer ukut ve muamelât ile aileye, varise taallük eden şeylerdir ki, bunlarda bugün dahi tamamilen fıkıhın hükümleri caridir. Yalnız fıkıhın ukut ve muamelâta aid olan ahkâmı perişan ve mütezat kavilleri cami kitaplara bırakılmamış bir kanun halinde tedvin edilmiştir. Aile, varis meselesi yine kitaplarda olduğu gibi kalmıştır. Daha ne istiyorsunuz; bunu da kaldırıp ta herşeyi muhtelif rey sahibi fakihlerden hergün birinin reyini tercih edecek olan kadıların keyfine mi bırakmalı? Buna cevap vermiyen muhatabım bir de siyaseti şeriyeye lâzımdır diyerek bahsi kapatmak istedi, fakat siyaseti şeriyeden de maksat ne olduğunun farkında değildi. İşte bu nevi düşüncelerledir ki meşrutiyette yapılan kanunu esasî tadilatında «ahkâmı şeriyeye evfak ve ihtiyacı nasa erfak» tabiri bir moda olmuştu. Hattâ Büyük Millet Meclisinin ilk teşkilâtı esasî kanununda bile bu ibareye tesadüf olunur.

* * *

Nihayet Büyük Atatürk'ün büyük zaferile başlayan Türkün kurtuluş devri geldi. Bu kurtuluş yalnız siyasi ve askeri olmayacak

aynı zamanda iktisadî ve içtimai bir kurtuluş olacaktı. Her şeyin derinliklerini gören; semavi nazarlarının inıtaf ettiği her şeyde bütün realiteleri kavrıyan Atatürk, milletin içtimai hayatında bu karışıklığın, bu bozukluğun devamına müsaade edemezdi. O yüksekten şahin bakışıle Türk cemiyeti içindeki bütün bozuklukları ve şuriş unsurlarını görmüş idi. O, milletini bütün medenî milletlerin fevkine çıkarmak; hiç olmazsa onlara müsavi kılmak; mesut ve muntazam bir medenî cemiyet haline getirmek ister iken bedevi hayatın ve iptidai medeniyetin enkazile onları yüğrulmağa terketmek elinden gelemezdi. Millete içtimai hayatında asrî ve müstakar şerait temin etmek lâzımdı; teşkilâtı esasiye kanununda lâyiklik esasının kabul edilmesi devlet idaresinde dinin tesirini bertaraf etmek ve hiç bir kayıt ile mukayyet olmaksızın en iyi şeyleri yapabilmek içindi. Binaenaleyh bir kanunu medenî verilmeliydi. Bu en lüzumlu, en faydalı ve aynı zamanda çabuk yapılması lâzım gelen bir şeydi, zaman kaybetmek, etütler ve lâyhalar tertibi ve hususî bir kanun tanzimi için seneler geçirmek doğru bir şey değildi. Binaenaleyh Avrupa kanunları arasında en yeni ve en vazih bir kanun olan İsviçre kanunu medenisinin bazı ufak tadilâtle kabul edilmesi emrini verdi. Adliye Vekâleti bunun üzerine faaliyete geçti; kanunu tercüme ettirdi ve bazı ufak tadilâtle Büyük Millet Meclisine teklif eyledi. Meclisin efkâr ve temayülâtı da zaten böyle bir kanunu kabule müsait halde bulunuyordu. Kanun suhuletle kabul edildi. Artık memleket bir kanunu medeniye malik olmuş idi.

Şimdi bu kanunun memlekete temin ettiği fevaidi gözden geçirelim :

1 — Lozan Muahedesinde Türk ve müslüman olmıyan unsurların mezhebi imtiyazları kaldırılmış olmakla beraber her cemaat için ahvali şahsiyeye mütedair hususî bir kanun tanzimi derpiş ediliyordu. Kanunu medeninın kabuliyle böyle bir külfete ve ayrılığa lüzum kalmadı; bütün cemaatler bu umumî kanuna mutavaat mevkiinde kaldılar. Herkes gerek ukut ve vecaibinde gerek ailevi ahvalinde bu kanuna tâbi olmak ve niza' ve ihtilâf halinde umumî mahkemelere müracaatle davalarını hallettirmek gibi Osmanlı İmparatorluğunda asırlardanberi görülmemiş bir hukuk birliğı, mahkeme birliğı teessüs etti. Şimdi bütün cemaatler efradı evlenme memuru huzurunda nikâhını yapıyor ve ihtilâf halinde Cümhuriyet mahkemelerine müracaat ederek davasına hükmettiriyor. Daha dünkü güne kadar patrikhanelerin kaza hakkını nasıl devlet

aleyhine istimal ettiklerini bilenler ve görenler için bu inkılâbın azamet ve mehabeti akıllara durgunluk verecek raddededir.

2 — Halkın en tabii muamelâtını ve iktisadî hayatın en zarurî icabatını butlan ve fesada hamletmek gibi akıl ve mantıktan uzak ve ihtiyacı medeniye uymaz hükümler bertaraf edilmek suretiyle nâsın muamelâtına bir emniyet ve istikrar verilmiştir.

3 — Akitlerde hüsnüniyet nazariyesinin kabulüyle maliklerin mülkiyet haklarının masuniyeti temin olunmuştur.

4 — Mali mesuliyet nazariyesi kabul edilerek mülkün ve servetin sui istimalinde doğan zararların önüne geçilmiştir.

5 — İpotek usulü kabul edilerek mülkün iktisadî kıymeti artırılmış ve kabili tedavül bir hale getirilmiştir.

6 — Binanın katları üzerine mülkiyet usulü ve zeminin bir adama ve fevkinin diğer adama ait olması gibi karışık ve çapraşık temellük sistemini kaldırarak mülkün istiklâli temin olunmuştur.

7 — Nikâh gayri kabili taarruz bir vusuka bağlanarak ailelerin emniyeti tesis olunmuştur.

8 — Talâkta erkek ve kadın arasında hukuku mütesaviye temin edilerek aile ocaklarının bozulmaması için zarurî olan tedbirler alınmış ve bu suretle ailelerin temadi ve istikrarı temin olunmuştur.

9 — Mirasta halefiyet usulü menkul ve gayri menkul bütün mevrusata teşmil edilerek ölen adamın halefi var iken uzak akrabasının tevarüsü menedilmiştir.

Velhasıl kanunu medenî sayılmakla bitmez bir çok yeni hükümlerle memleketin içtimâî ve hukukî bünyesi üzerinde öyle bir inkılâp yapmıştır ki, bunun faydası ve tesiri bugün her tarafta hissedildiği gibi, zaman ile tatbikatı ilerledikçe bu inkılâbın vüsat ve ehemmiyeti ve cemiyet hayatına temin edeceği istikrar ve saadet daha çok artacak ve daha derin hissedilecektir.

Bugün her safhai hayatımızda duyduğumuz huzur ve refahı Büyük Atatürk'ün rejimi olan Cümhuriyete medyun olduğumuz gibi, içtimâî hayatımızın bir safhası olan hukukî inkılâbı da yine Büyük Atatürk'e ve tesis ettiği rejime borçluyuz. Onun sönmez bilmez dehasının nuriyle ışıklanan yol üzerinde yürüyecek olan Türk milleti, böyle bir kanun ile de teşhiz edilmiş olması vesilesile Büyük Dâhinin yüce namını ebediyete kadar şükran ve minnetle yadedecektir.